

Obvezatno štivo

Miroslav Beker, *Suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Nedavno je u izdanju Matice hrvatske izašlo drugo, ponešto izmijenjeno izdanje svojevrsnoga književno-znanstvenog bestslera; riječ je djelu koje je vrlo dobro poznato svim studentima književnosti i onima kojima književnost nije struka, ali im ponekad zatreba priručnik u kojem na jednom mjestu mogu naći iscrpan pregled književnih teorija u 20. stoljeću. *Suvremene književne teorije* (405 str.) anglista i komparatista Miroslava Bekera prvi su put objavljene prije trinaest godina u izdanju Sveučilišne naklade Liber te su svojevrsni nastavak *Povijesti književnih teorija* (1979) koje obuhvaćaju vrlo široko književno-teoretsko područje od antike do druge polovine 19. stoljeća. Iako ne pretendiraju na status enciklopedijskog priručnika, te su dvije knjige vrlo vrijedan prinos hrvatskoj komparativistici, a i šire — mogu poslužiti i kao filološki, semiotički ili pak filozofski kompendij tekstova i teorija, počevši od antike do današnjih dana. U oba slučaja, recept je jednostavan i efikasan — prvi dio knjige čini teorija, odnosno kratki prikaz književnih teorija i najvažnijih autora, a drugi dio knjige zapravo je antologija tekstova, više-manje reprezentativan izbor djela koja su obilježila teoretska promišljanja o književnosti u posljednjih stotinu godina. Tako teoretski dio obuhvaća prikaze o ruskom formalizmu, francuskoj novoj kritici, T. S. Eliotu i anglosaskoj kritici, esteticici recepcije te lijevim tendencijama i novom historicizmu. U skladu s tim, antologija obuhvaća tekstove od Viktora Šklovskog do Francisa Barkera. Na kraju se nalazi korisna (iako ne osobito iscrpna) bibliografija, koja je podijeljena na primarnu i sekundarnu; iako nije velikoga opsega, obuhvaća sve važnije knjige, a za svaku od njih daje i kratak sadržaj, odnosno preporuku zainteresiranu čitatelju.

S obzirom da je riječ o drugom izdanju, očigledno je u sadržaju knjige moralo doći do nekih promjena i preinaka; kako sam autor kaže — novo izdanje nije moglo biti jednostavni preisak stare knjige. To je posljedica većih promjena koje su se na tom području dogodile u posljednjih petnaestak godina, a ne odnose se samo na nove teorije i pristupe, nego, dakako, i na estetsko i znanstveno prevrednovanje dotadašnjih, već postojećih teorija i sustava; ukratko, došlo je do »znatnih modifikacija interesa i naklonosti stručne javnosti prema cjelokupnom kulturnom okolišu«. U skladu s tim, poglavlju o poststrukturalizmu u suvremenoj američkoj kritici dodan je kraći tekst o T. S. Eliotu i pregled američke *nove kritike* (John Crowe Ransom, Alenn Tate, Cleanth Brooks i drugi), a poglavlje *Marksistički orijentirana kritika* korektno je preimenovano u *Lijeve tendencije i novi historicizam*; neka su poglavlja o marksizmu izbačena, a dodan je pregled tzv. *novohistoričara*. Na te američke i engleske autore presudno su utjecali Foucault i poststrukturalisti. Poglavlje se tematski nastavlja na marksistički pristup književnosti, stoga što *New Historicism* primjenjuje neke Foucaultove i Eagletonove teorijske konstrukte u analizi književnoga djela. Ponajprije se to odnosi na svojevrsan povijesni agnosticizam, kao i na zahtjev da književni tekst treba promatrati kroz ideološku prizmu, i to isključivo u mreži intertekstualnih odnosa, pri čemu u analizi treba uporabiti i neke izvanknjiževne elemente (sociologija, ekonomija, povijest). S druge strane, u antologiji tekstova izostavljeni su oni Cvetana Todorova (*Gramatika narativnog teksta*) i Terryja Eagletona (*Marksizam i dekonstrukcija*), a dodani *Intencionalna zabluda* C. K. Wimsatta i M. C. Beardsleya te *Hamletova neispunjena unutrašnjost* Francisa Barkera. Ostale promjene u odnosu na prvo izdanje neznatne su i malobrojne (izostavljen je tek predgovor).

Problem pristupa

Osnovni problem kod priručnika ove vrste nalazi se u njegovu pristupu. Prije svega, ne možemo očekivati da će biti nabrojani baš svi relevantni autori, kao ni to da će biti prikazani potpuno objektivno, s obzirom na afinitete autora koji u ovakve knjige običavaju unijeti i nešto od vlastitih predilekcija; uostalom, trendovi se mijenjaju vrtoglavom brzinom, pa Beker već u prvom izdanju ističe zastarjelost sličnoga kompendija poznatog angloameričkog kritičara Davida Lodgea (*Twentieth Century Literary Criticism*, 1972), ali i vrlo uspješlu i pomalo provokativnu *Književnu teoriju* Terryja Eagletona. Nadalje, dok je književnim teorijama do 19. stoljeća moguće pristupiti s dijakronijsko-povijesnog aspekta, novije se teorije vrlo često vremenski preklapaju, isprepleću se tematski i vremenski, a vrlo često nije baš jasno kojem pravcu pripadaju ili bi mogli pripadati pojedini autori (npr. Wellek, Todorov, Foucault, Derrida). Analiza je stoga dijakronijsko-sinkronijska, presjek koji traži teoretske uzore u prošlosti, ali i mogućnost anticipacije, odnosno pretpostavljiv utjecaj na buduća razmatranja. Postojeći priručnici (većinom anglosaskih autora) uglavnom su ili antologije tekstova bez autorskoga komentara, ili specijalizirana izdanja koja opisuju samo jednu književno-teorijsku školu. U svakom slučaju, indikativna je nacionalna klasifikacija, odnosno činjenica da su pojedini pravci vezani uz određenu zemlju: *njemačka* estetika recepcije, *ruski* formalisti, *francuska* nova kritika, *američki* poststrukturalizam, *engleski* novi historicizam. To ipak ne dokazuje potpunu isključivost, s obzirom da su doticaji između raznih teorijskih struja česti i neizbježni, ali ipak nešto govori o specifičnom nacionalnom *nervu* koji često utječe na odnos spram proučavanja književnosti. Spomenimo npr. odnos novohistoričara i marksista poststrukturalističke provenijencije (npr. Eagleton) u kontekstu obnovljenog interesa za elizabetansku renesansnu dramu, a prije toga i za viktorijanski *Zeitgeist*. Isto tako, valjalo bi spomenuti i suvremena razmatranja o postkolonijalnoj literaturi: književna teorija posteuropskoga doba tako bi se pretežno bavila načinima na koje neki naizgled bezopasni književni oblici, poput romana primjerice, kao svojevrstne diskurzivne forme normativiraju i uspostavljaju odnose moći; književnost je tako svjesni ideološki paravan za duhovnu i teritorijalnu kolonizaciju, što je blisko Eagletonovoj teoriji u kojoj autor nikako ne može zaobići ideologiju, odnosno između književnog teksta i čitatelja postoje ideološke i povijesne barijere. Dok je u posljednjega ipak riječ o suodnosu određenoga vremena i čitateljske publike koja to vrijeme različito percipira (npr. Eagletonove analize Dickensa i Balzaca), u postkolonijalnom je smislu važna i autorska reakcija, naime u beletristici sve češće bestselerima postaju knjige indijskih ili latinoameričkih autora. Dovoljno je vidjeti naslove već spomenuta i u Bekerovu antologiju uvrštena Francisa Barkera da bi se vidio raspon ideološke tematike: *Colonial Discourse/Postcolonial Theory*, *Europe and Its Others*, *The Culture of Violence* i sl. S druge strane, autori poput Edwarda Saida ili Richarda Rortyja zastupaju stajalište protiv jednostranog ideološkog karaktera književnosti, ali kako se ne bave isključivo književnom kritikom, nego ideologijsku kritiku protežu na vrlo širok aspekt tekstualnosti (Rorty to čini u filozofskim tekstovima), ne pripadaju uže književnoteoretskim pravcima.

Većina književnih teorija koje se spominju u knjizi više nisu u žarištu interesa, što ne znači da su zastarjele i današnjem literarnom senzibilitetu nezanimljive, nego da se u suvremenoj raspravi ne pojavljuju kao *up-to-date* činjenice, odnosno da njihovo značenje nije više onoliko kakvo je donedavna bilo. Uostalom, svjetski procesi, štoviše *trendovi* globalizacije i umreženja, ostavili su traga i na teoretskim promišljanjima književnosti, i to barem trostruko: prvo, ostaje upitno hoće li neka teorija biti usko vezana uz određenu zemlju, s obzirom da su današnji načini književne komunikacije neusporedivo brži, no poseban je problem zahtjev za multikulturalnošću koji je svojim imperativnim karakterom donio i neke loše strane, odnosno

pridonio je destabilizaciji nekih dotad važećih normi. Drugo, postoji sukob između ideološke i antiideološke struje; s jedne strane revitalizira se političko čitanje određenih literarnih tekstova, a s druge se javljaju glasovi koji govore o postpolitičkom dobu, pa prema tome i literaturi koja je (pojednostavnjeno rečeno) oslobođena *ideološkog balasta*. Treće, sve je teže ustanoviti što sve pripada književnoj teoriji u užem smislu te riječi: granice između fikcije i fakticiteta (*fiction* i *non-fiction*), kao i beletristike i filozofije, sve su labilnije i teško ih je odrediti. To uostalom, nije ništa novo, jer je već i s poststrukturalizmom (koji je kao književnoteoretska struja već na zalasku) došlo do navedenih promjena i kolizija. Primjerice, teško je reći pripada li Derridin *Carte postal* filozofiji ili literaturi te da li je u *Politici prijateljstva* uopće riječ o nečem od ta dva pojma. S obzirom na dosad navedene razloge, značenje ruskoga formalizma ili estetike recepcije, primjerice, u suvremenim teorijama polako opada, a na njihovo mjesto dolaze neke nove teme. To dakako još ne znači da ćemo formaliste ili francuske nove kritičare uskoro čitati u *povijesti* književnih teorija, ali je činjenica da u svemu dolazi do ponovnoga vrednovanja i drukčijeg čitanja kako prozih tekstova, tako i onih koji se bave njihovom teoretskom refleksijom.

Kvalitetan priručnik

Jedno od tih novih *čitanja* u posljednjih petnaestak godina zastupa novi historizam. Upravo s tim književnim kritičarima Beker završava svoju knjigu, što dakako sugerira da je riječ o teoretskoj struji dovoljno novoj da bi bila zanimljiva, a dovoljno staroj da bi bila usustavljena, prikazana u knjizi kao teorijski manje-više formirana. Ipak, neki autori smatraju da nije riječ o književnoteorijskoj školi, nego o zbroju različitih pristupa koje ujedinjuje negativno određenje. Ne postoji naime jednoznačna definicija što zaista novi historizam jest te se stoga ti autori određuju prema onomu što on nije; strategija osporavanja ovdje se sastoji u tome da se ne iznjedri neko novo stanovište, nego da se ospore stara i već postojeća. Naime, ako je ovo *novi* historizam, jasno je da želi prevladati *stari*, pri čemu je naglasak na povijesnoj kontekstualizaciji književnih tekstova. Time je novi historizam blizak poststrukturalizmu i američkoj dekonstrukciji te marksističkim interpretacijama koje smatraju da povijest djeluje na tekst putem ideološkog usmjerenja. Stari je historizam (kao književna teorija zapravo nepostojeći) u povijesnim razdobljima vidio homogene cjeline, čime se čitanje književnih tekstova znatno pojednostavnjuje — odnos društva i literature u određenom razdoblju lako je protumačiv. Osnovna je zamjerka autorima poput Stephena Greenblatta ili Jean Howard što su pokušali smijeniti stare književne paradigme ne nadomještajući ih novima, a isto tako nisu ponudili novi, odnosno alternativni metodološki, kategorijalni aparat književne analize. Poprilična nemarnost dolazi i u *žanrovskom* određenju; sam Greenblatt je taj pokret želio proširiti i na čitavo polje kulture (tzv. *poetika kulture*), koje bi se onda proširilo i na antropologiju, nego spomenutu postkolonijalnu kontraideologiju, kao i politički i religijski kontekst. Isto je tako manjkav odnos prošlosti i sadašnjosti: novohistoričari sumnjaju u mogućnost objektivnih sudova o prošlosti. Foucaultovo otkriće arheologije i genealogije oni primjenjuju proizvoljno i nekritički — međutim u svojim analizama, primjerice šekspirovskoga teatra, uzimaju za pravo tumačiti navedeno razdoblje vrlo odvažno, nudeći paradigmatičke modele koji se uglavnom sastoje od negacije dotadašnjih paradigmi. Književni je historizam stoga u metodološkom smislu pun pukotina — počevši od toga da su preveliki teoretski zahtjevi u očiglednoj opreci s premalim praktičkim konzekvencijama, tj. ionako slaba teorija nema potvrde u konkretnoj analizi književnih tekstova, pa sve do prigovora da je ovdje riječ o marketinški dobro realiziranu proizvodu, koji živi na slavi poststrukturalizma i lijevih kulturoloških tendencija koje preuzima proizvoljno i nekritički. Stoga ostaje pričekati hoće li opstati, ili će ga smijeniti neka nova književna paradigma.

Na kraju, ostaje nam preporučiti Bekerovu knjigu; ne samo zato jer je prvo izdanje sve teže nabaviti u antikvarijatima ili zato jer je ionako na popisu obvezne literature za studente komparativne književnosti, nego i zbog njezina lokalnog značenja. Naime, ovakvi su kvalitetni priručnici (spoj teorije i tekstova) rijetki i u širim razmjerima, a kao što je već rečeno, mogu poslužiti i onima kojima književnost nije struka, upravo zbog jednostavnosti i preciznoga kategorijalnog aparata. U tom su smislu *Suvremene književne teorije* pandan sličnoj knjizi Milivoja Solara — *Teoriji književnosti*, koja je kao svojevrsna *komparatistička biblija* doživjela nebrojena izdanja. Iako se od Bekerova djela — s obzirom da je riječ o drugom izdanju — očekivala deblja knjiga, naime još veći izbor tekstova i detaljniji prikaz nekih najnovijih književnih teorija, i ovako je još koristan i pregledan kompendij kakvih bi i u ostalim područjima znanosti o književnosti trebalo biti više.

Tonči Valentić, »Vijenac«, br. 148, 18. studenoga 1999, str. 13.